

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı 8, s.247-265

RSSS
ISSN:2148-2691

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇ İLİŞKİSİNDE DEĞİŞEN GÖÇMEN ALGISI¹

Uğur Can KÖŞK² Çağlar ÖZBEK³

Özet

Dünyanın gidişatını derinden etkileyen süreçler çoğunlukla iktisadi temellere dayandırılmakla birlikte, yaklaşık son kırk yıldır yaşadığımız küreselleşme süreci, geride bırakılan değişim süreçlerine göre büyük farklılıklar göstermektedir. İktisadi açıdan, kendisinden önce yaşanan her kırılma ve dönüm noktasına benzer olarak, sermaye birikimini ve hareketliliğini yeniden şekillendirme amacı taşıyan küreselleşme, bununla kalmayıp, toplumsal ve bireysel pek çok köklü değişikliğe neden olmuştur. Uluslararası göç ve bu olgunun başlıca aktörleri olan göçmenlerin nicelik ve niteliğine ek olarak, hem göç hem de göçmen algısı bu köklü değişikliklerden payını fazlasıyla almıştır. Sanayileşmeden küreselleşme sürecine kadar geçen yüzyıllar boyunca, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, pek çok ülke için emek ihtiyacını karşılayan göçmenler, kırk yıl gibi kısa bir dönem içinde dünya üzerindeki en büyük tehditlerden biri konumuna gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, başta bu köklü dönüşümün nedenlerini kavramsal, kuramsal ve tarihsel boyutları ile ele alarak göçmenlerin gerçekten bir tehdit olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır.

Anahtar Kelimeler

Göç
Uluslararası Göç
Göçmen
Göçmen Algısı
Küreselleşme

CHANGING PERCEPTION OF IMMIGRANTS IN THE RELATION OF GLOBALIZATION AND INTERNATIONAL MIGRATION

Abstract

Processes that profoundly affect the course of world is mostly based on economic fundamentals, however, the globalization process, which vary greatly according to process of change left behind. Globalization has caused not only the new accumulation of capital but also many social and individual changes. In addition to international

Keywords

Migration
International Migration
Immigrants
Perception of Immigrants
Globalization

¹ Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 16/138 numaralı Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri projesinin verilerinden oluşmaktadır

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, ugurcankosk@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, caglar@mu.edu.tr

migration and immigrant, perspective on immigrants has taken its share from this changes. Immigrants, who have met the needs of labor for developed countries during the first years of industrialization to globalization, become one of the biggest threats for the same countries. Therefore, to reveal this radical transformation by the conceptual, theoretical and historical ways and to seek an answer whether the threats of immigrants are worthy to discuss.

*Eskiden insanların yüzlerine bakıp milliyeti söylenebilirdi,
Göç meselesi bunu ortadan kaldırdı.
Daha sonra insanların nereli olduğunu giydikleri ayakkabılardan anlar olduk.
Bunu da küreselleşme sonlandırdı.⁴*

GİRİŞ

Küreselleşme ve Uluslararası Göçün Değişen Dinamikleri

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar geçen tarihsel süreç içinde hem varlığını koruyan hem de değişime uğrayan bazı olgular vardır. Bu olgulardan biri de; nedenleri, oluşum biçimleri ve sonuçları sürekli irdelenen ve ortaya çıkardığı sorulara cevap aranan göç olgusudur. Göç olgusunun, özellikle onu ortaya çıkaran nedenlere paralel olarak, birçok tanımı yapılmıştır. İnsanlık tarihi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan pek çok köklü değişime uğramış ve her biri göçün nedenlerini ve yapısını farklı şekillerde değişikliğe uğratmıştır. Bu değişimler ise göç olgusunun giderek çok katmanlı ve karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur.

Yaşadığımız çağda ise, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından bugüne, göç olgusunu değişime uğratan ve katmanlı yapısını daha derinleştiren en temel değişim küreselleşme olmuştur. Toplumlara ve insan hareketlerini etkileyen birincil toplumsal kurumun - neredeyse bütün insanlık tarihi boyunca- ekonomi kurumu olmasının yanında, ekonominin kendi içinde geçirdiği en büyük dönüşüm süreci olan küreselleşme, göç nedenlerini ve biçimlerini de değiştirmiştir. Özellikle uluslararası göç biçimlerinde yaşanan bu değişimler, farklı kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Doğduğu toprakları ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve ailevi nedenlerle terk ederek, farklı bir yaşam alanı yaratmak adına başka bir ülkeye yerleşmek olarak tanımlanan uluslararası göç (Tuna & Özbek, 2014/a, s. 38), küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim Erder'in de ifade ettiği gibi uluslararası göç, hem iç toplumsal dinamiklerden hem de uluslararası ekonomik ve siyasal dalgalanmalardan etkilenen, sonuçları bakımından ise iç göçten daha farklı ve karmaşık olan nüfus hareketleridir (Erder, 2000, s. 235).

Ekonomi temelli ortaya çıkan ve hem toplumlara hem de kişileri ayrı ayrı etkileyen bir sürecin uluslararası göçü tetikleyen temel sebep olduğu doğru kabul edilir. Fakat küreselleşme, etkilerini her toplumda ve her kişide aynı ölçüde göstermez. Dolayısıyla bu zaman dilimi içinde uluslararası göçün arttığı ya da yön değiştirdiği bilinse de; dinamik, karmaşık, çok boyutlu ve sürekli devinim halinde olması (Şirin Öner, 2015, s. 13) nedeniyle uluslararası göçü açıklamak oldukça zordur.

⁴ Eugenides, Jeffrey (2015). *Middlesex*. (Solmaz Kamuran, çev.), s.47, İstanbul: Domingo.

Dolayısıyla bu gelişme ve değişimleri irdelemek, uluslararası göçün neden ve sonuçlarını ortaya çıkarmak adına öncelikle göç olgusuna dair kavramların üzerinde durulması gerekmektedir. Ardından uluslararası göçü anlayabilmek ve bu karmaşık yapıyı çözümlmek için bazı temel göç kuramlarına değinilecek, sonrasında göçün tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiği üzerinde durulacaktır. Bu çalışmanın konusu uluslararası göç ve küreselleşme ilişkisi ile değişen göçmen algısının ulus-devletler üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmaktır.

1. Uluslararası Göçün Kavramsal Boyutu

Göç olgusunun insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi olması nedeniyle, hem kavramsallaştırılması hem de kendi içindeki alt kavramların belirlenmesi giderek zor bir hal almıştır. Özellikle 20. yüzyıl sonlarından itibaren, ulus devlet sınırlarının hukuksal bağlamda varlığını devam ettirmesine karşın piyasalaşma sürecinde bu sınırların ortadan kaybolması hem göçü hem de göçe dair kavram karmaşasını arttırmıştır.

Temel olarak “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri” olarak tanımlanan göç olgusu (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 22), bu tanımdan hareketle pek çok kavramı da ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, göç olgusuna dair hem hukuksal hem de sosyo-kültürel açıdan çatı görevi üstlenen ve üzerinde durulması gereken ilk ve öncelikli kavram “yabancı” kavramıdır. En temel ve basit tanımıyla yabancı, “bulunduğu ülkenin vatandaşlığına sahip olmayan kişi” (Ergül, 2012, s. 214) olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukuk bağlamında kabul görmüş tanım ise, Devletler Hukuku Enstitüsü’nün 1982 yılında Cenevre’de gerçekleştirilen toplantısında yapılmıştır. Buna göre yabancı, “bir devletin ülkesinde bulunan, fakat o devletin uyruklüğünü iddiaya hakkı olmayan kimsedir” (Aybay, 2007, s. 11; Çelikel & Gelgel, 2007, s. 17). Uluslararası Göç Örgütü de yabancıyı bu tanımlara benzer bir şekilde “belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi” olarak ifade etmiştir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 64). Uluslararası tanımlardan yola çıkarak Türkiye’de ise yabancı, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişidir” (Göç İdaresi Müdürlüğü, 2013, s. 3).

Bu tanımlara bakıldığında, hepsinin ortak noktası yabancılığı “vatandaşlık (uyruk)” kavramına bağlı olarak açıklamalarıdır. Göç ederek başka bir devlet çatısı altında hayatını idame ettiren, yani o ülkenin “vatandaşı olmayan” göçmenlerin, gittikleri ülke içindeki statüleri ve yararlanacakları haklar konusunda giderek derinleşen bir tartışma söz konusudur. Göçmenlerin net olmayan statülerinden dolayı hak kullanımı konusunda yaşadıkları ikileme, modern ulus devletin bu göçmenlere vatandaşlık hakkı verip vermeme sorunsalından kaynaklanan ikilemlerin eklenmesi (Tuna & Özbek, 2014/b, s. 215-217) ise derinleşen bu tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Modern ulus devletler bir yandan –vatandaşlarına karşı- kendilerine özgü motifleri korumakla yükümlü iken, diğer yandan -küreselleşme sürecindeki rollerini sağlamlaştırmak adına- işgücü piyasalarının esnek tutulması hususunda göçmenlerden vazgeçememektedirler. Nitekim küreselleşmeye engel olmayacak oranda özgürlük ve istikrara ihtiyaç duyan küresel pazarın, yurttışa ihtiyacı bile olmadığı (Üstel, 1999, s. 12) düşünüldüğünde, modern ulus devletlerin yaşadığı ikilem daha gözle görünür bir hal almaktadır.

Dolayısıyla yabancıların tanımlanması konusunda öncelikle vatandaşlık karşısında bir anlam ifade etmesi (Aybay, 2007, s. 13) genel olarak kabul görmüş olsa da; yabancı kavramı sadece bir ulus bağı ile değil, ayrıca kişinin içinde bulunduğu hukuksal statü bağlamında da

vatandaşlıktan ayrılmaktadır (Çelikel & Gelgel, 2007, s. 19). Bu açıdan bakıldığında; “vatansızlar”, “mülteciler”, “sığınmacılar” ve “göçmenler” de statüleri bakımından yabancı türleri arasında yer almaktadırlar.

Bu statülerden biri olan ve Birleşmiş Milletlerin 1954 yılında imzaladığı Vatansız Kişilerin Durumuna Dair Sözleşme kapsamında “vatansız” kavramı, “herhangi bir devletin kanunlarının işleyişi çerçevesinde vatandaş sayılmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 62). Bu yaygın tanımla birlikte, vatansız ile yabancı kavramlarının aynı statüyü çağrıştırmaları gibi genel bir yanlış da bulunmakta ve ülkemizde hukuksal alanda yapılan vatansız tanımı bu yanlışlığa örnek oluşturmaktadır. Buna göre, “hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan ve ‘yabancı sayılan’ kişi” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, s. 3) olarak yapılan tanımda yabancı ile vatansız eş anlamlı şekilde ifade edilmiştir. Ne var ki bazı yabancılar, dahil oldukları statü kapsamında, buldukları devletin bir takım haklarından yararlanabilirken, vatansız bireyler hiçbir devletin vatandaşı olmadıkları için hiçbir haktan yararlanamazlar (Çelikel & Gelgel, 2007:19).

Mülteci, sığınmacı ve göçmen statülerinin belirlenmesinde ise göçün nedeni önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre mülteci ve sığınmacılar zorunlu bir göç nedeniyle bu statüye sahipken, göçmen statüsü ise temel anlamda “kendi isteği” ile göç eden kişilere verilmektedir. Uluslararası düzeyde genel kabul gören bir göçmen tanımı bulunmamaktadır. Göçmen teriminin, “kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklenenlerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 22). Öncelikli amaçları yaşamlarına yönelik bir tehdidin olmadığı güvenli bir çevrede hayatlarını devam ettirmek olan (Ergül, 2012, s. 219) mülteci ve sığınmacıların özellikle basın yayın organlarında aynı statüye konulmaları ve bu duruma özen gösterilmemesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Aybay, 2007, s. 22). Mülteci, “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen”; sığınmacı ise, “mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen” kişidir (Uluslararası Göç Örgütü; 2009, s. 43-49). Ayrıca, Birleşmiş Milletlerin 1951 tarihinde kabul ettiği Mültecilerin Durumuna İlişkin Sözleşme, mültecileri genel olarak yabancılar hukukuna dahil etmiş; fakat buldukları statü gereği de bazı haklardan vatandaş ile eşit biçimde yararlanacağını belirtmiştir (Çelikel & Gelgel, 2007, s. 20).

Göçe ilişkin kavramlardan bir kısmını belirleyen unsur ise göçün yapısı ile ilgilidir. Düzenli ve düzensiz göç olarak kavramsallaştırılan bu iki durum, temel olarak göçün yasal ya da yasal olmayan yollarla gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü’nün yapmış olduğu tanıma göre: “yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç düzenli; gönderen, transit ve alıcı ülkelerin düzenleme normlarının dışında gerçekleşen hareketler ise düzensiz göç” olarak kabul edilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 14-15). Türkiye’de hukuksal düzeyde yapılmış göç tanımının da, göçün yapısına odaklı bir tanım olduğu görülmektedir. Bu tanıma göre göç; “yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden ‘düzenli göç’ ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de

izinsiz çalışmasını ifade eden ‘düzensiz göçü’ ve uluslararası korumayı” ifade etmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, s. 2).

Göçün yapısı ve nedenlerinden kaynaklı bu kavramlar ile uluslararası literatürde kabul edilmiş göç tanımını birlikte düşündüğümüzde ortaya daha çeşitli kavram ve tanımlar da çıkmaktadır. Göçün en temel nedeni kuşkusuz daha iyi bir yaşam düzeyine erişmektir. Zorunlu göçü doğuran savaş ve doğal afet vb. durumları bir kenara koymak gerekirse, kişileri kendi rızasıyla göç etmeye teşvik eden “iyi bir yaşam düzeyine” erişme amacının iktisadi olduğu oldukça açıktır. Daha sonra ayrıntısı ile ele alınacak olmakla birlikte, küreselleşme sürecinin göçe dair ortaya çıkardığı en temel kavram “göçmen işçi” kavramıdır. Birleşmiş Milletlerin 1990 yılında kabul ettiği Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme kapsamında göçmen işçi, “vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir devlette ücret ödenen bir faaliyette çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan kişidir” (Birleşmiş Milletler, 1990, s. 3).

Son olarak, göçmen istihdamının belli başlı hizmet sektörlerinde toplanması ve bunun özellikle kadın göçmenler açısından ev içi hizmetleri üzerinde yoğunlaşması nedeniyle “ev işi” ve “ev işçisi” kavramlarının da üzerinde durulması gerekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 100. oturumunda kabul ettiği 189 Sayılı Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Hakkında Sözleşme’sine göre; ev ya da hane halkı için veya ev içerisinde icra edilen işler “ev işi”; istihdam ilişkisi dâhilinde ev işi ile uğraşan kişi ise “ev işçisi” olarak tanımlanmıştır (Uluslararası Çalışma Örgütü; 2011, s. 4). Birleşmiş Milletler kapsamında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi ise, 2011 yılında yayınladığı Göçmen Ev İşçileri Hakkında 1 No’lu Genel Yorum raporunda bu kavramlara yer vermiştir. Rapora göre ev işçisi, “hanede ikamet edip edilmediğine bakılmaksızın, başka kişilerin evlerinde ya da başka kişilerin evleri için iş ilişkisinde bulunan kişidir” (Birleşmiş Milletler, 2011, s. 2). Bununla birlikte komite, raporun 6. Maddesinde, göçmen ev işçilerinin Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ’de tanımlanan “göçmen işçi” kavramına dahil edildiğini ifade etmektedir (2011, s. 2). Yine raporun 7. Maddesinde, raporda tanımlanan insan hakları sorun ve konularının tüm ev işçilerini ilgilendirdiği, fakat pek çok sorun ve konunun göçmen ev işçilerine özel olduğu vurgulanmış, göçmen ev işçilerinin yüksek risk altında olduğu ifade edilmiştir (2011, s. 2).

Göç ve göçe ilişkin ortaya çıkmış tüm bu kavramlara daha geniş bir açıdan baktığımızda, hem kavramların çoğalması hem de bunların iç içe geçme nedeninin, yaşadığımız küreselleşme sürecinde -ve küresel güçler tarafından- göçün belli başlı kalıplara sığdırılması arzusunun kaynaklandığı görülmektedir. Uluslararası göçün tarihsel süreci başlığı altında daha derinlemesine incelenecek olmakla birlikte, özellikle gelişmiş ülkelerde, göçün 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kısıtlanmaya başlandığı ve göçe yönelik önlemlerin giderek arttığı görülmektedir. Bunun sonucunda da, göçün nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği ya da göç eden bir kişinin hangi statüde yer alması gerektiği gibi konuların üzerinde sıklıkla durulmaya başlanmıştır.

2. Uluslararası Göçün Kuramsal Boyutu

Ravenstein 1880’li yıllarda İngiltere’nin nüfus yapısını ve bu nüfusun ülke sınırları içindeki hareketliliğini anlamaya çalışırken, bir sonraki yüzyılda yeni ve birçok kurama ön ayak olacağını tahmin etmesi güçtür. Fakat kesin olan bir şey var ki, o yıllardan günümüze kadar dünya pek çok kez değişti ve en başta söylediğimiz gibi insanlığın bir kısmının değişen düşünceleri ve istekleri daha büyük bir kısmın hareket etme dürtüsünü -ve hatta

zorunluluğunu- arttırdı. Kesin olan bir şey daha var ki, o da Ravenstein'dan günümüze kadar uluslararası göçün genişlediği, derinleştiği ve giderek hız kazandığıdır (Şenol Sert, 2015, s. 29).

Bu genişlik ve derinlik, uluslararası göçün nedenleri ve sonuçlarını açıklamaya ilişkin tek ve genel bir kuramın ortaya çıkmasını engellemiştir. İktisadi ve politik açıdan farklı kutuplardaki düşünce sistemleri, uluslararası göç olgusunu farklı boyutları ile kuramsallaştırmış ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla her bir kuramın uluslararası göçü kendi anlayışı ile değerlendirdiği göz önünde bulundurulmuş, eksikleri başka kuramlarla açıklanmaya çalışılarak mümkün olduğu kadar bütüncül bir yaklaşım elde edilmeye çalışılmıştır. Nitekim emek, sermaye, devlet, birey, toplum ve uluslararası ilişkiler gibi farklı aktör ve etmenlerle giderek çok boyutlu bir biçim kazanan uluslararası göç olgusunu açıklamaya çalışırken bu tarz bir yolun izlenmesi oldukça makuldür.

Bu doğrultuda, Ravenstein'in ünlü göç kanunları çatısı altında, özellikle göç ve emek arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaracak şekilde belli başlı kuramlar ele alınacaktır. Öncelikle neo-klasik ekonomi çerçevesinde "itme-çekme" ve "göçün yeni ekonomisi" kuramları ile birlikte göç sürecindeki bireysel ve hane içi karar alma mekanizmaları üzerinde durulacaktır. Ardından, "merkez-çevre" ve "ikiye bölünmüş emek piyasası" kuramları ile hem toplumlar hem de toplum içindeki bireyler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve bunların göç sürecini nasıl tetiklediği tartışılacaktır. Yine farklı toplumlar arasındaki ilişkiler temelinde şekillenen "göç sistemleri" kuramı çerçevesinde göçün uluslararası ilişkiler boyutu öne çıkarılacak ve son olarak göç olgusunun baş aktörleri konumundaki göçmenlere eğilerek göçün sosyal-psikolojik yönünü ortaya koymak adına "ilişkiler ağı" kuramı irdelenecektir.

2.1. Ravenstein'in göç kanunları

1871 ile 1881 yılları arasında İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinden yola çıkarak hazırlanan 1885 yılında Göç Kanunları (The Laws of Migration) adıyla yayınlanan çalışma, göçle ilgili bilinen ilk çalışma niteliğindedir. Ravenstein çalışmasında, göç sürecinin temel mekanizmalarını inceleyerek göç olgusunun genel geçer kanunlarını ortaya koymaya çalışmıştır (Çağlayan, 2006, s. 68). Kötü ve baskıcı kanunları, ağır vergileri ve olumsuz iklim koşullarını göçü ortaya çıkaran etmenler olarak sıralasa da, Ravenstein'a göre göçün en temel nedeni ekonomik anlamda iyi olma isteğidir (Vural, 2007, s. 12). Bu bağlamda yedi başlık halinde ortaya koyduğu göç kanunları ise şunlardır:

1. Göçmenlerin büyük çoğunluğu kısa mesafelere göç ederken; bu göç eylemi, aynı zamanda sanayi ve ticaret merkezi olan büyük şehirlerin göçmenleri kendi içine çekmesine ve dolayısıyla yeni göçmen akınlarının gerçekleşmesine ve böylece nüfusun yer değiştirmesine neden olmaktadır.

2. Sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşen göç kırsal bölgelerde seyrelmeye neden olmakta, bu boşluklar uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Uzak bölgelerden gelen göçmenlerin kendi yaşadıkları yerde yarattıkları seyrelmenin ise o bölgelere daha yakın yerlerden gelenlerle doldurulması ile zincirleme bir göç hareketi ortaya çıkmaktadır.

3. Yayılma süreci emme sürecinin tersi olsa da benzer özellikler göstermektedir. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu ile yayılan göçmenlerle onları kendine doğru emen sanayi ve ticaret merkezleri arasındaki etkileşim, göçe neden olma bakımından benzerdir.

4. Her bir göç akını, kendisine denk oranda tersine bir göç akımına neden olmaktadır.
5. Uzun mesafeli göç etme eyleminde bulunan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu sanayi ve ticaret merkezlerine gitmeyi tercih etmektedir.
6. Kentte yaşayan yerliler, ülkenin kırsal kentinde yaşayanlara nazaran göç etmeye daha az yatkındır.
7. Kadınlar, erkeklere göre, göç etmeye daha çok eğilimlidir (Ravenstein, 1885, s. 198-199).

Sadece İngiltere sınırları içindeki nüfus hareketlerinin değerlendirilmesi ve göçe dair çok genel ifadelerin ortaya konulması ile şekillense de bu kanunların göç literatüründeki önemi yadsınamaz. Nitekim Sanayi Devrimi'nin beşiği olduğu kabul edildiğinde, sanayileşmenin İngiltere nüfusunu ve bu nüfusun hareketliliğini ne denli etkilediğini ortaya koyması bakımından Ravenstein'ın yeri oldukça önemlidir. Bu bağlamda çağımızda sınır tanımayan sermaye hareketlerinin yol açtığı çok daha büyük göç akınlarının açıklanması çabasıyla ortaya çıkan kuramlara ışık tutması ise bu kanunların önemini bir kez daha arttırmaktadır.

2.2. İtme-çekme kuramı

1966 yılında yayınladığı makalesinde göç olgusunu; mesafenin uzaklığı ya da yakınlığı, eylemin zorluğu ya da kolaylığı ne olursa olsun, bir merkezden hedefe doğru yapılan hareket ve yaşanılan yerdeki kalıcı ya da geçici değişiklikler olarak tanımlayan Everett S. Lee, aynı çalışmada göçün dört temel faktörünü de belirtmiştir (Lee, 1966, s. 49). Bunlar; (1) yaşanan yerle (merkezle) ilgili faktörler, (2) varış yeri ile ilgili faktörler, (3) müdahaleci engeller ve (4) bireysel faktörlerdir.

Serbest piyasanın işleyiş biçiminin özeti durumundaki arz-talep mekanizmasının göçe uyarlanmış biçimi olan (Akalin, 2015, s. 89) kuram, neo-klasik iktisat çerçevesinde göç sürecini bireysel karar alma mekanizmalarına indirgemekte, göçmenlerin geride bıraktıkları yerin ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan kişinin istek ve arzularına yetmediği görüşüne dayanmaktadır (Kaya, 2014, s. 19). Buna göre, hem yaşanan hem de gidilecek olan yerde olumlu ve olumsuz faktörler bulunmakta; olumlu faktörler göçe yönelik çekmeyi, olumsuz faktörler ise göçe karşı itmeyi (Çağlayan, 2006, s. 73) tetiklemektedir.

Geride bırakılan yerdeki düşük yaşam standartları, ekonomik eşitsizlikler, politik baskılar ve demografik büyüme itici faktörler arasında yer alırken; gidilecek yerdeki ekonomik fırsatlar, politik özgürlükler ve emeğe olan talep çekici faktörlerin temelini oluşturmaktadır (Şenol Sert, 2015, s. 31; Castles & Miller, 2008, s. 31). Bir başka ifade ile göçmenler, yüksek nüfus yoğunluğu ve ekonomik dalgalanmalar nedeniyle az gelişmiş bölgelerden itilmekte, yüksek ücretler ve istihdam edilme olasılığı nedeniyle ise gelişmiş bölgeler tarafından çekilmektedirler (Lordoğlu, Kıroğlu & Tanyılmaz, 2004, s. 7). Bu faktörler doğrultusunda bireyler, kendilerini iten ve çeken unsurlar arasında bir fayda-maliyet hesaplaması yaparlar ve çalışmalarının karşılığında yaşam boyu getirinin en yüksek olacağını düşündükleri yere göç etme kararı verirler (Massey vd., 2014, s. 14; Massey, 2016, s. 147). Dolayısıyla göç, rasyonel bireylerin aldıkları bir karar olarak ortaya çıkmış olur (Toksöz, 2006, s. 17).

İtme-çekme kuramı ile birlikte, göç sürecini neo-klasik iktisat yaklaşımı doğrultusunda ele alan bir diğer yaklaşım ise "göçün yeni ekonomisi" yaklaşımıdır. İtme-

çekme kuramından temel farkı, göç sürecinde karar mekanizması olarak bireyin yerine hane halkının ele alınmasıdır. Bu doğrultuda odak nokta birey değil, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim ile geçimini sağlayan aile ve bu üretim sürecinin iç piyasadaki konjonktürüdür. Üretimi teknoloji yoğun hale getirmeyi amaçlayan sermaye birikiminin elde edilmesi ya da yatırımdan karşılık alınmaması durumunda ortaya çıkacak risklerin giderilmesi hedeflerini ön plana çıkaran bu kuram (Massey vd., 2014, s. 16, Toksöz, 2006, s. 20), bu gibi durumlarda aile içinden bir kişinin göç etmek durumunda kalacağını ifade etmektedir. Kısacası göç etmenin temel nedeni bireysel olarak kazancı maksimum düzeye çıkarmak değil, ülke içi piyasadan kaynaklanan sorunların üstesinden gelmektir (Massey, 2016, s. 147).

İster bireysel ister hane halkının verdiği kararlar olsun, neo-klasik iktisattan beslenen kuramlar göç veren ve alan ülke arasındaki emek ve sermaye piyasalarının eşitsizliğine vurgu yapar ve göç hareketleri sonucunda bir denge oluşacağını öne sürer. Fakat iki ülke arasında bu şekilde denge oluşturacak göçmen tipi ile kuramların göç etme nedenlerini açıklamaya çalıştıkları göçmen tipi arasında bariz bir çelişki bulunmaktadır. Castles ve Miller'in üzerinde durdukları gibi, deneysel çalışmalar göç eden çoğunluğun akılcı tercihler yapan bireyler değil, sınırlı bilgiye sahip bireyler olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla neo-klasik iktisattan beslenen kuramlar göç sürecini basitleştirdiği ve göçün tarihsel arka planı ile devletin göç üzerindeki rolüne gereken önemi vermediği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Castles & Miller, 2008, s. 32-33; Toksöz, 2006, s. 20).

2.3. Merkez-çevre kuramı

Günümüzde oldukça sık kullanılan ve özellikle gelişmekte olan (çevre) ülkelere gelişmiş (merkez) ülkelere doğru gerçekleşen göçü açıklayan ve "dünya sistemleri" adı verilen kuram, 1974 yılında Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilmiştir. Kapitalizmin, sermaye ile devlet arasında özel bir ilişkiyi gerekli kıldığını ifade eden Wallerstein; sermayenin büyük bir pazarla birlikte, bu pazarın genişlemesi adına bir devletler sistemine de ihtiyaç duyduğunu ve bunun için de pek çok devletin genel iş bölümüne dahil olduğu bir dünya sisteminin ortaya çıktığını belirtmektedir (Wallerstein, 2005, s. 47). Toplumların geri kalmışlığını "kendi suçları" gibi gösteren modernleşme yaklaşımına tepki olarak ortaya çıkan ve "mevcut sosyal bilimlerin öncüllerinin eleştirisi" (Wallerstein, 2003, s. 209) olarak temellendirilmiş kuram, az gelişmişliğe merkez ülkelerin çıkarlarının neden olduğunu ve merkez ülkelere doğru gerçekleşen göç akınlarının bu iktisadi eşitsizlikten kaynaklandığı ileri sürer (Cizreli, 2015, s. 32-34). Dolayısıyla uluslararası göçü kapitalist yayılmacılığın bir türevi olarak gören bu kuram (Kaya, 2014, s. 20), ekonomik ve siyasi gücün eşit olmayan dağılımına vurgu yapmaktadır (Toksöz, 2006, s. 19; Şenol-Sert, 2015, s. 36).

Marksist politik ekonomi eleştirilerinin temel alındığı kuramda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ortaya çıkardığı göç nedenleri bakımından, küreselleşmenin etkilerini daha net görmek mümkündür. Her ne kadar ana eksen merkez ülkelere çevre ülkelere doğru gerçekleşen sermaye hareketi olsa da, bu hareketin hem merkez ülkeler hem de çevre ülkeler açısından göç alma ve göç verme ilişkisi iki yönlü değerlendirilmelidir. İlki, merkez ülkelerin çevre ülkelere doğru gerçekleştirdiği yayılmacı politikaların merkez ülkelerdeki etkilerini barındırır. Merkezdeki kapitalist ülkeler, çevredeki kapitalist olmayan ülkelerin çevre dokularına sızarak toprak, hammadde ve emek unsurlarını denetim altına almaktadır (Abadan-Unat, 2006, s. 31). Kapitalist yayılma sonucu merkez ülkelerin kontrolüne geçen bu unsurlar merkez ülkelere işçi açığı yaratmakta ve dolayısıyla çevre

ülkelerden bu ülkelere doğru oluşan göç giderek artmaktadır (Güllüpnar, 2012, s. 67). İkincisi ise, yine aynı yayılcı politikaların çevre ülkelerin kendi içinde ortaya çıkardığı sorunsalları içermektedir. Hem merkez ülkelerin denetimi altına giren unsurlar hem de çevre ülkelerin küreselleşme sürecine katılmak adına gerçekleştirdiği uygulamalar (piyasalarını dışa açmak için tarımsal üretimi ticarileştirmeleri ve devlet kurumlarının özelleştirilmesi gibi), bu ülkelerdeki mülksüzleşme sürecini hızla arttırarak göç etmeye hazır bir kitle oluşturmaktadır (Massey, 2016, s. 146; Toksöz, 2006, s. 19).

Sonuç olarak dünya sistemi içerisinde gelişmiş tarafta yer alan ülkelerin ucuz işgücü ihtiyacını karşılayan ve sermayenin tersi yönünde hareket eden (Massey vd., 2014, s. 26) bir "yeni alt proletarya" (Gezgin, 1991, s. 38) sınıfı oluşmakta ve bu sınıf giderek kitlesel bir hal almaktadır.

2.4. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı rekabet ortamı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında iki kutuplu bir yapı ortaya koymaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin endüstrileşmiş toplumların bu yapı içerisindeki işgücü talebinden kaynaklandığını savunan (Abadan-Unat, 2006, s. 27) ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, 1970'li yılların sonlarında Michael J. Piore tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, sermaye yoğun işler ile emek yoğun işlerden kaynaklanan iki tabakalı yapıya vurgu yapan kuramın temel noktası; göçün, yerli işçilerin kabul etmediği işler için düşük seviyedeki işgücüne olan talep tarafından yönlendirilmesidir (Lordoğlu, Kıroğlu & Tanyılmaz, 2004, s. 10).

Birinci tabaka sermaye yoğun sektörlerde istihdam edilen deneyimli ve rekabete karşı korunaklı işçilerden oluşurken, ikincil tabakayı ise düşük gelirli, güvencesiz, ikame edilebilen vasıfsız işçiler oluşturmaktadır. İkinci tabakadaki işler çoğunlukla düşük ücretli ve düşük statülü işler olmakla birlikte, işverenler bu işlerde istihdamı arttırmak için yüksek ücret verme yoluna gidemezler, aksi halde emek piyasasının hiyerarşisi bozulmuş olur (Toksöz, 2006, s. 18). İşin, düşük statüsünden dolayı yerli işçiler tarafından -küçük düşmemek adına ve işsiz kalmak pahasına- tercih edilmemesi, işverenleri kendilerini yerel hiyerarşi sıralamasının bir parçası olarak görmeyen ve düşük statülü işlerde çalışmaya razı olan göçmenlere yöneltmektedir (Massey vd., 2014, s. 27; Purkis, 2006, s. 48; Güllüpnar, 2012, s. 65; Lordoğlu, Kıroğlu & Tanyılmaz, 2004, s. 9). Özellikle merkez ülkelerde kurulan montaja dayalı üretim firmalarının, daha çok kadın emeği tercih etmesi erkeklerin işgücüne dahil olmasını zorlaştırmakta (Abadan-Unat, 2006, s. 32), bu da göç etmeye ve göç edilen yerde ikinci kategoride çalışmaya hazır olan bir kesim yaratmaktadır. Bir başka ifade ile uluslararası göçü arttıran unsur göç veren az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik ve düşük ücretler gibi itici faktörler değil, aksine işçi kabul eden gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretli işgücü ihtiyacıdır (Toksöz, 2006, s. 18).

Piore'ye göre ucuz işgücü talebinin sürekli olmasının dört temel nedeni bulunmaktadır. Bunlar; (1) ücretleri düşük tutmak adına düşük ücretlere razı olacak işgücü ithal etmeyi vurgulayan yapısal enflasyon, (2) mesleki hiyerarşinin en altında yer alan göçmenlerin çalışma güdülerini, (3) işgücü arzının hükümetlerce desteklenmesi nedeniyle sınırsız olması ve (4) göç akımının tükenmezliği (Abadan-Unat, 2006, s. 27-28).

İlk madde -yukarıda da belirtildiği üzere- işgücü piyasasının en altında yer alan ve çoğunlukla göçmenler tarafından yapılan işlere dair ücretlerin artırılması durumunda, üst tabakadaki ücretlerin de artırılması durumunda ortaya çıkacak hiyerarşi dengesizliğini ve

yapısal enflasyonu önlemek adına sürekli daha ucuz işgücü ithal etmeyi kapsar. İkinci madde, ithal edilen bu işgücünü en düşük ücretlere çalıştırmak için gerekli motivasyon sorunları üzerinde durmaktadır. Yerli işgücünden farklı olarak, yapılan işi statü belirleyen bir unsur olarak görmek yerine sadece gelir kaynağı olarak gören ve hatta çalıştığı ülkede aldığı ücretin geldiği yerden daha yüksek olması nedeniyle kendilerini prestijli olarak algılayan göçmenler (Massey vd., 2014, s. 21), gelişmiş ülkeler adına bu sorunun çözümüne katkı sağlamaktadırlar. Üçüncü ve dördüncü madde ise, göçün son çeyrek asırdan günümüze kadar geçen süreçte özellikle gelişmiş ülkeler tarafından sınırlandırılmaya çalışılmasına karşın, yine bu ülkelerin ucuz işgücüne olan bitmek bilmeyen talebinin göç akımlarını sınırsız ve sürekli kılmasına yol açtığı üzerinde durmaktadır.

2.5. Göç sistemleri kuramı

Bu kuram; göç sürecinin salt ekonomik nedenlere ya da toplumlar arasındaki eşitsizliklere odaklanarak açıklanmaya çalışılması yerine, daha sistematik bir biçimde incelenme çabasıyla geliştirilmiştir. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde açıklanan ve zaman içerisinde belirli ülkeler ve bölgeler arasında göç modellerinin oluştuğunu öne süren kurama (Purkis, 2006, s. 52) göre göç, birbirinden göç alan ve göç veren ülkelerin ilişkilerine dayanmaktadır. Ulus-ötecilik anlayışının ön planda olduğu bu ilişkiler, göç veren ve göç alan ülkeler arasında temeli ticari, kültürel, politik ve hatta askeri işgal (sömürge) biçiminde olabilen çok yönlü bir sosyal süreci içermektedir (Çağlayan, 2006, s. 82; Özkul, 2015, s. 491).

Sistemde yer alan ülkeler arasındaki mesafe, göç sistemine dahil olmak konusunda önemsizdir. Merkez konumundaki az sayıdaki ülke ile bu ülkelere göç veren daha çok sayıdaki ülke arasındaki sistem coğrafi bir yakınlığa değil, çoğunlukla siyasal ve ekonomik ilişkilere dayanmaktadır (Abadan-Unat, 2006, s. 38). Dolayısıyla coğrafi yakınlık, göç ilişkilerinin ortaya çıkarmak ya da göçü arttırmak için yeterli ve geçerli bir neden olmazken, uzaklık da göç ilişkilerinin oluşumuna veyahut göçe engel olmaz (Güllüpnar, 2012, s. 77; Abadan-Unat, 2006, s. 38; Massey vd., 2014, s. 34).

Aktif bir göç sürecini ortaya koyan bu kuram, göçün kendi kendini yineleyen bir süreç olduğuna vurgu yaparak, sistemsal bir göç akınının göçmenlerin sosyal-psikolojik uyum sürecine katkı sağlayabileceğine değinmekte (Faist, 2003, s. 83) ve böylece sistem içinde hareket eden göçmenlerin oluşturduğu ağları incelemeye sevk etmektedir.

2.6. İlişkiler ağı (network) kuramı

Göçü, ortaya çıktıktan sonra, kendi kendini besleyen bir süreç olarak devam eden olgu olarak açıklayan ilişkiler ağı kuramı, göçün bireysel yönünü ön plana almakta ve bunu yaparken de neo-klasik bireysel modelden farklı olarak göçün iktisadi neden-sonuç ilişkisi yerine, göçmenlerin sosyal-psikolojik değerlendirmelerine yer vermektedir. Buna göre; göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve ülkelerinde kalan yakınları ile kurdukları ilişki göç kanallarına yol açmakta, (Güllüpnar, 2012, s. 72) bu ilişkilerin ortaya çıkardığı sosyal sermaye ise göçmenlerin göç sürecinde karşılaşacakları olası sorunların altından kalkmalarına olanak sağlamaktadır (Castles & Miller, 2008, s. 33).

Göçmenler, tarihsel süreç içerisinde oluşan toplumsal ağlar içinde hareket ederler ve kendilerinden önce göç etmiş akraba ve dostlarının izinden giderler (Kaya, 2014, s. 20). Sebebi, nedeni ve yapısı ne olursa olsun göç, göçmenler için hem ekonomik hem de sosyal bir maliyet içerir. İlişkiler ağı kuramının, diğer kuramlardan daha farklı olarak göçün 'zaman ve mekan' yönünü ön plana koyduğu düşünülürse (Abadan-Unat, 2006, s. 34); özellikle

uluslararası –göç mesafesinin daha uzun olduğu- bir göç eyleminin maliyetleri ve riskleri daha yüksek olacaktır. Akrabalık ve dostluk ilişkileri ile kurulan kanallar, göçmenlere yer değiştirmenin maliyetini düşüren ve göçten beklentileri yükselten bilgiler sağlamaktadır (Şenol Sert, 2015, s. 40).

Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumları birbirine bağlayan bir altyapı oluştururlar (göç sistemleri kuramında görüldüğü gibi) ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Göçmenlerin çoğunlukla kendileri ile aynı kimliğe, dine ya da dile sahip olmaları nedeniyle kendi sosyal ağları içinde kalması (Gökalp Yılmaz, 2013, 69) ya da bu ağlara eklenmesi, bu tecrübelerden daha çok faydalanmalarına olanak sağlar. Göç alan ve veren bölgeler arasındaki ağ bağlantılarının gelişmesi, göçü devam ettirecek toplumsal yapıların ortaya çıkmasına neden olacağından, göç kendi kendini devam ettiren bir hâl alır (Massey vd., 2014, s. 29; Çağlayan, 2006, s. 86). Nitekim öncü göçmenlerin ve oluşturulan altyapının yeni göç edenlere sağlayacağı destek hem göç maliyetlerini azaltmakta, hem de göçü sürekli kılmaktadır (Abadan-Unat, 2006, s. 35).

3. Uluslararası Göçün Tarihsel Süreci

Göç olgusunu insanlığın varoluşu ile eşdeğer bir tarihsellik içinde tanımlamaya çalışırken, uluslararası göç olgusunu ise kapitalist üretim ve yönetim biçiminin başlangıcından itibaren giderek yoğunlaşan bir süreç olarak ele alabiliriz. Yukarıda bahsedilen göç kuramlarının ardından, uluslararası göçün kapitalizmin kronolojik dönüşümlerinden ne yönde etkilendiğini ortaya koymak önemli bir gerekliliktir. Özellikle uluslararası emek göçü ele alındığında, kapitalizmin her bir evresinin göç olgusunu derinden etkilediği ve göçün yönünü biçimlendirdiği bilinmektedir.

Kapitalizm, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar uzanan yaklaşık beş yüz yıllık süreçte çok kez değişime uğramış olsa da, bu değişimlerden en önemlisi 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır. Bu denli önemli ve tüm toplumları yakından ilgilendiren küreselleşme, kuşkusuz uluslararası göçü de etkilemiş, hatta derinleştirmiş ve karmaşıktır. Dolayısıyla, tarihsel bağlamda uluslararası göçe yön vermiş dönemler içinde küreselleşmeye daha büyük bir parantez açmak adına, uluslararası göçü küreselleşme öncesi ve sonrası olarak ele almak gerekmektedir.

Ayrıntılarıyla incelenecek olmakla birlikte, küreselleşme öncesi uluslararası göçün konusu olmuş büyük çaptaki göç hareketleri dört grupta toplanmaktadır. Bunlar; (1) 17. ve 18. yüzyıllarda sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte Afrika'dan Avrupa ve Amerika'ya köle ticareti, (2) 19. yüzyılda sanayileşmenin etkisiyle Avrupalıların sömürge alanlarına akınları, (3) 20. yüzyıl başlarında yeni devletlerin nüfuslarını düzenleyici mübadele hareketleri ve (4) gelişmiş ülkelerdeki işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelik misafir işçi akımlarıdır. Bu göç hareketlerinin ortak yanı, toplulukların kapitalist sistemin değişim evrelerinde sermayenin çıkarları doğrultusunda bir yerden başka bir yere göç etmesidir (Atasü-Topçuoğlu, 2015, s. 505). Nitekim Toksöz'ün de belirttiği gibi, kapitalist birikim sürecinin yayılmacı niteliği ve işverenlerin emek maliyetlerini sürekli düşük tutma isteğine bağlı olarak, göçün işlevi tarih boyunca olabildiğince ucuz işgücünü hazır bulundurmaya olmuştur (Toksöz, 2006, s. 15).

Küreselleşme sonrasında ise, özellikle gelişmiş ülkelerin bir yandan göçü azaltmaya yönelik eylemlerinin giderek arttığı, diğer yandan ise -yukarıda bahsedilen göç

hareketleriyle benzer şekilde- göçmen emeğine yönelik talebin devam etmesi uluslararası göçün bahsedilen derinlik ve karmaşıklık boyutlarını yaratmıştır. Ayrıca göçmenler, mülteciler ve sığınmacılardan oluşan uluslararası göç aktörleri de bu derinlik ve karmaşıklıktan payını alarak uluslararası göçün temel tartışma konusu haline gelmişlerdir.

3.1. Küreselleşme öncesi uluslararası göç hareketleri

3.1.1. Sanayileşme dönemi: özgür olmayan ve sözde özgür emek göçü

Şöyle diyor McCloskey: “1780’den sonraki yaklaşık seksen yıllık dönemde Britanya’nın nüfusu neredeyse üç kat arttı; Liverpool ve Manchester, birer kasaba iken dev şehirlere dönüştüler. Nüfusun ortalama geliri iki kattan fazla arttı. Tarımın payı, ülkesel çıktının yarısının biraz altındayken ülkesel çıktının beşte birinin biraz altına düştü. Tekstil ve demir eşya imalatı buhar gücüyle çalışan fabrikalara kaydı. Bu olaylar o kadar garipti ki, meydana gelmelerinden önce hiç beklenmedikleri gibi, meydana geldikleri esnada da kimse onları anlamadı” (McCloskey’den aktaran: Clark, 2013, s. 251).

Dünyanın -o dönemler için- yaşadığı en büyük dönüşüm olan bu değişimler, daha sonraları şöyle sanayileşme olarak tanımlanmıştır. Önce İngiltere, ardından Hollanda ve Fransa öncülüğünde Avrupa kıtası giderek sanayileşen ve makineleşen bir kıta haline geldi. Yukarıdaki tanımın belki de tek eksik yanı, sanayileşmenin beklenmediğinin ifade edilmesi olmuştur. Çünkü bu tanımda bahsedilenlerin temeli, sanayileşmenin yaşandığı 18. yüzyıldan bir asır öncesinde sömürgecilik akınlarıyla atılmaya başlanmıştı.

Hem sömürgecilik, hem de sanayileşme; dünyanın karşı karşıya kaldığı en büyük uluslararası göç akımlarının yaratıcılarıdır. 16. yüzyıl itibariyle, dünyanın giderek daha çok bölgesinin keşfedilmesi ve Avrupalı tüccarların Afrika, Amerika, Asya ve en sonunda Avustralya’ya kadar ilerlemesi (Castles & Miller, 2008, s. 71), günümüz literatüründe gönüllü ve zorunlu olmak üzere iki farklı göç dalgasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan gönüllü olanı, Avrupalıların keşfederek sömürgeleştirdikleri yerlere göçünü oluşturmaktadır. Zorunlu göç ise kendi içinde tekrar ikiye ayrılır. İlki, sömürge bölgelerinde çalıştırılmak üzere çoğunlukla Afrika’dan getirilen köle ticaretinin, bir başka deyişle “özgür olmayan emeğin” neden olduğu göç dalgasıdır. Öyle ki, 16. ve 17. yüzyıllarda Afrika’dan sadece Amerika’ya giden köle sayısının yaklaşık 15 milyon olduğu tahmin edilmektedir (Toksöz, 2006, s. 12). Dolayısıyla, hem sömürge bölgelerindeki pazar olanakları sayesinde ticaret hacminin giderek büyümesi, hem de tarımsal üretimde ucuz köle emeğinin kullanılması, sanayileşmeyi ortaya çıkaran sermaye birikiminin yaratılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Avrupa’nın büyük şehirlerinde fabrikasyon üretimine geçilmesi, tarımsal üretimin giderek azalması ve buna bağlı olarak kırsal nüfusunun mülksüzleşmesi ise ikinci zorunlu göç dalgasına neden olmuştur: Kırdan kente ya da kentte çalışma olanağı bulamayınca Avrupa’nın başka bölgelerine, hatta okyanus ötesine göçen “sözde özgür emek”.

3.1.2. 19. yüzyıl: büyük buhran, emek ithali ve değişimin sinyalleri

Sömürgecilik ve sanayileşme dönemlerinde, ucuz işgücü transferlerinin neden olduğu büyük göç hareketleri, 19. yüzyılının başlarından itibaren Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla büyük bir hız kaybı yaşamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları süresince, özellikle çoğu göçmenin silahaltına alınması ve silah üretiminde çalıştırılmak üzere kendi ülkelerine dönmesi, uluslararası göç hareketlerindeki yavaşlamanın temel sebeplerinden biri olmuştur (Castles & Miller, 2008, s. 86). Bununla birlikte, savaşın etkisiyle çoğunlukla

Avrupa içinde meydana gelmiş sınır değişimleri ve yeni ulus devletlerin ortaya çıkması ise, devletlerarasındaki nüfus mübadeleleriyle birlikte yeni bir göç hareketliliğine yol açmıştır.

Kapitalizmin önemli evrilme aşamalarından biri olan Büyük Buhran, özellikle Avrupa ülkelerinde birçok dönüşüme neden olmuştur. Dünya savaşlarının da etkisi ile sermaye birikimi yolunda önemli bir tıkanıklık yaşanmasının ardından ortaya çıkan “refah devleti” anlayışı, bu dönüşümün başında gelmiştir. Ulus ötesi üretim ve ticaretin aksine, ulus devlet çatısı altında şekillenen ithal ikameci politikalar, Avrupa’nın “Altın Çağ” denilen dönemine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla savaş sonrasında büyümeyi ve sermaye birikimini yeniden sağlamaya yönelik yeterli emek gücü olmayan gelişmiş ülkeler, bu ihtiyacı karşılamak için “misafir işçi” politikaları uygulayarak emek ithaline yönelmişlerdir. Hükümetler arası ikili anlaşmalarla düzenlenen misafir işçi programları ile birlikte; İngiltere, başta Hindistan olmak üzere sömürgelerinden, Hollanda ve Fransa Güney Avrupa ile Kuzey Afrika’dan, Belçika ve İsviçre Güney Avrupa’dan, Almanya ise Türkiye’nin de aralarında bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Avrupa’dan emek ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmişlerdir (Alkan, 2015, s. 757).

Gelişmiş ülkelerin emek ihtiyacını karşılaması bakımından, göçmen işçilerin ise hem kendileri hem de geride bıraktıkları aileleri için birikim yapmalarına olanak sağlaması bakımından karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yürütülen bu süreç, misafir işçi talebinde olan ülkelerin öngöremedikleri şekilde devam etmiştir. Örneğin Almanya’da, kısa süreli çalışma izinlerinin çalışanların birikim elde edememesi, işverenler için de mesleki eğitim sürecini sürekli tekrarlamak zorunda bırakması ile izinler uzatılmıştır (Toksöz, 2006, s. 28).

Misafir işçi alımlarının yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönem, uluslararası göçün aktörlerinde yaşanan değişim bakımından da oldukça önemlidir. “Soğuk Savaş Dönemi” olarak da adlandırılan bu dönemde, ithal edilen emek göçmenlerinin yanında mülteci akınları hız kazanmış ve bu akınlar genel itibariyle Doğu bloğundan Batı bloğuna gerçekleştiğinden mültecilerin politik bir değeri ortaya çıkmıştır. “Doğunun komünist baskıcı rejimlerinden Batının özgürlüğüne” algısıyla şekillendirilen göç olgusu ile birlikte birçok Avrupa ülkesi mültecilere kapılarını açmıştır (Ihlamur-Öner, 2015, s. 581). Savaş sonrası dönemde yerinden edilenlerin sayısının yaklaşık 30 milyonu bulması ile birlikte, BM öncülüğünde bir mülteci programı oluşturulması gündeme gelmiş ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği oluşturularak 1951 yılında Cenevre’de Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme imzalanmıştır. Avrupa merkezli olan bu sözleşme, 1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa’da olan olaylardan etkilenmiş mültecileri kapsamaması nedeniyle coğrafi ve zamansal olarak sınırlamalar getirmekle birlikte, soğuk savaş döneminin politik izlerini de taşımaktadır.

Göç politikalarının ve göçmenlere karşı yaklaşımların değişmeye başlamasına dair ilk izlenimlere ise 1970’li yılların başlangıcında rastlanmaktadır. 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte, refah devletinin sermaye birikimine engel olduğu söylemleri hızla artmış ve yeni bir yolun arayışına girilmiştir. Bu sırada, geçen on yıllarda özellikle aile birleşmeleri yolu ile giderek yerleşik hale gelen ve geri dönmek istemeyen yaklaşık 12 milyon emek göçmeninin toplumsal entegrasyonu, yaşanan kriz ortamında önemli bir sorun haline getirilmiştir (Alkan, 2015, s. 758). Emek göçünün önemli metaforlarından biri haline gelmiş olan Max Frisch’in “Biz işçileri çağırdık, insanlar geldi” (Wir riefen Gastarbeiter und es kamen Menschen) sözü bu sorunun ne ölçüde politize edildiği ve toplumsallaştırıldığı hakkında önemli bir göstergedir.

3.2. Küreselleşme sonrası göç hareketleri ve değişen göçmen algısı

Sermaye hareketlerinin; parasal sermaye, doğrudan yabancı sermaye ve özelleştirmeden oluşan üçayaklı yapısının devlet denetiminden arındırılarak serbestçe dolaşımını sağlayan küreselleşme (Kazgan, 2015, s. 199), sermaye birikimini oluşturmak için aranan yeni yolu ifade etmektedir. Ulusal yatırımların uluslararasılaşması, teknolojik gelişmelerle emeğin nitelik değiştirmesi ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarının çeşitlenmesi gibi sonuçlar doğuran bu yol; devlet, göç ve sığınma ilişkileri ile uluslararası göçün siyaset alanındaki yansımalarını da değiştirmiştir (Abadan-Unat, 2000, s. 45-46).

Küreselleşme süreci, kalıcı hale gelen misafir işçilere olan talebi ortadan kaldırırken, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte ideolojik mücadelenin önem kaybetmesi aynı ölçüde mültecileri de önemli ve değerli olmaktan çıkarmıştır. Özellikle Avrupa devletlerinin kendi ülkelerindeki düzeni “dışarıdan gelenlere karşı” koruma söylemleri yaygınlaşmış ve göçmenler göç ettikleri ülkelerde düzeni bozan “günah keçisi” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Kaya, 2014, s. 18). Dolayısıyla uluslararası göç politikaları, küreselleşme öncesi süreçten farklı olarak toplulukları iteklemekten toplulukları oldukları yere sabitlemeye doğru evrilmiş (Atasü-Topçuoğlu, 2015, s. 506), göçmenler ise “artık ekonomik olarak lazım gelmeyen, dolayısıyla da istenmeyen şey” haline dönüşmüştür (Akalin, 2015, s. 101).

Devletlerarası iktisadi sınırların kaldırılmasına atıfta bulunarak “ekonomik ulusçuluğun sonu” (Gorz, 2001, s. 20) olarak tanımlanan küreselleşme süreci, sadece ulus devlet yapısını dışa açılma şeklinde değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda emek gücünün yapısında da büyük dönüşümlere neden olmuştur. Temel dönüşüm, özellikle enformasyon ve teknolojik gelişmelerin hızla artmasına paralel olarak, gelişmiş ülkelerdeki –nispeten– yüksek ücretler sebebiyle, işgücü maliyetlerini daha çok düşürmek adına emek sınıfının çevre ülkelere kaydırılması şeklinde gerçekleşmiştir (Amin, 1999, s. 19). Bunu gerçekleştirebilecek sermayeye sahip olmayan işletmeler ise ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak adına enformel istihdama yönelmiş, bu istihdam yapısına da çoğunlukla göçmenler yerleştirilmiştir. Dolayısıyla küreselleşmeyi ortaya çıkaran değişimler -insanlar her ne kadar oldukları yere sabitlenmeye çalışılsa ve bu amaçla katı politikalar uygulansa da- uluslararası göçü tetikleyen yeni etkenleri de beraberinde getirmiştir. Göçü sınırlandırmaya yönelik politikalar sığınma başvurusunda bulunan ve mülteci statüsünü elde eden göçmenlerin sayılarını düşürse de, tüm bu değişimlerin büyük oranda düzensiz göçe neden olduğu görülmektedir. Neoliberal politikalar ekseninde piyasaların uluslararasılaşması ve esnek çalışma biçimleri düzensiz göçün en temel belirleyici faktörleri konumuna gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasasının kötü çalışma koşulları, buradaki işgücünün ülke dışına giderek refah seviyesi daha yüksek yerlerde yaşama arzusu ile onları göçe sevk etmiştir. Yani merkez ülkelerin sıkı göçmen politikaları, enformel sektöre ucuz işgücü sağlayan bir mekanizma haline gelmiştir (Purkis, 2006, s. 50). Enformasyon ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmelerin çevre ülkelerde bir yandan işsizlik yaratırken diğer yandan işsiz kalan binlerce kişinin göç ederek başka fırsatlara erişme yolları yaratması (Kümbetoğlu, 2003, s. 283) ise oldukça ironiktir.

Sonuç itibarıyla uluslararası göç, özellikle 1990 sonrasında değişen iktisadi koşullara bağlı olarak emek hareketliliği, mülteci ve sığınmacı akınları ile aile birleşimi gibi etkenlerle birlikte hem yapısal değişime uğramış hem de giderek küresel bir hal almıştır (Bakırtaş, 2012, s. 240). Sermayenin serbestçe dolaşmasına karşın emeğin dolaşma serbestliğinin kısıtlanması ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporunda dahi, insan güvenliğinin

göçmenlerin değil sadece vatandaşların hakkı olduğu gibi bir vurguyla, uluslararası göçün insan güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak belirtilmesi (Köşer Akçapar, 2015, s. 571) ise göçe ve göçmenlere karşı değişen algıyı ortaya koymaktadır. Göçün nereden ve nasıl geldiği ya da kimin göç ettiği gibi soruların ortaya çıkması ve bunlara verilecek cevapların “güvenlikli” olması gerektiği düşüncesi işte bu algının ürünüdür.

Avrupa devletlerinin, küreselleşme süresince ulus-devlet anlayışını terk ederek sosyal hakları piyasalaştırması, neo-liberal sağ ideolojilerin devlet yönetimlerinde en üstte yer alması ile birlikte, Orta Doğu’da yaşanan değişimlerin büyük göç akınlarına neden olması ve ABD ile bazı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan terör saldırıları, göçmenlere bakış açısını büyük oranda değiştirmiştir. Ekonomileri kötüye giden ve görece daha fazla göçmen barındıran gelişmiş ülkelerde göçmenlerin işsizliğe sebep ve refah artışına engel olmakla itham edilmesi (Yardım, 2015, s. 143); terör saldırıları sonucu ise toplumsal güvenliği tehdit eden bir tehlike olarak nitelendirilmeleri (Kaya, 2016, s. 232) değişen bakış açısının iki ayaklı yapısını oluşturmaktadır. Bu ikili yapının kökleri hiç kuşkusuz daha eskilere dayanmakla birlikte, dünya gündeminin son yıllarda yaşadığı büyük toplumsal olaylar da en az diğerleri kadar bu bakış açısını pekiştirmiştir. ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları ve sonrasında yaşanan zenofobi ve/veya İslamofobi, son yıllarda Suriye’deki iç savaş nedeniyle yaşanan yerinden edilmeler, bölgede IŞİD’in varlığı gibi konular, tüm dünyadaki göçmen algısının da değişmesine neden olmuştur. İktidarlarını yeniden üretebilmek adına Soğuk Savaş sonrası ortadan kalkan “dış düşman” sendromu yerine göçmenleri “içerideki düşman” olarak entegre eden ülkelerde, özellikle Müslüman göçmenlere karşı yükselen ırkçı tutum (Kaya, 2015, s. 164; 2016, s. 239) ise değişen göçmen algısının en uç noktasıdır. Henüz geçtiğimiz aylarda, “göçmenlerin, Britanyalı vatandaşların işlerini ellerinden almalarını durduracağına” dair “yemin eden” İngiltere İçişleri Bakanı Amber Rudd’un bu beyanı (The Telegraph, 2016), bahsedilen algının geçerliliğini ne denli koruduğunu gözler önüne sermektedir. Oysaki İngiltere, çoğu Avrupa ülkesi gibi, son yıllarda uluslararası göçmenlere değil, Avrupa Birliği vatandaşlarına ev sahipliği yapmaktadır. Öyle ki resmi rakamlara göre 2016 yılı, 284.000 kişi olmak üzere, İngiltere’nin Avrupa Birliği içinden en çok göçmen aldığı yıl olarak kayıtlara geçmiştir (Daily Mirror, 2016).

Sonuç Yerine

Tüm bu tartışmalar ve gelişmeler dünya üzerindeki göç hareketliliğinin dinamiklerini göçmenler açısından yeniden ortaya koymaktadır. Uzunca bir süre göçmenlerin iktisadi alana olan katkısı özellikle gelişmiş Batı ülkeleri tarafından desteklenirken, son on yıldır savaşlar, çatışmalar ve yerinden edilmelerle yaşanan dünyadaki göç hareketliliği artık “mağdurun” (göçmenin) kabulü anlayışından çıkmakta ve “başka” (Batılı olmayan) ülkelerin üstlenmesi gereken bir “sorumluluk” olarak yansıtılmaktadır. Bu sorumluluk göçmenler için uzunca yıllardır uygulanan asimilasyon, entegrasyon ve çok-kültürlülük gibi politikaların da sonunu getirmiştir denilebilir. Artık dünyadaki göçmen politikalarında karar verici olarak beliren ülkeler bahsi geçen politikaları uygulamak ve buna kaynak ayırmak yerine “diğer” ülkelerin bu sorumluluğu üstlenmesini beklemektedir.

Bu anlamda küreselleşme, tüm dünya üzerinde hızla ilerleyen ve lokomotif sermaye olan bir trene benzetilebilir. Her ne kadar “bu trenin lokomotifine eklenmek kaçınılmazdır” propagandası ile çevrelensek de, özellikle göçmen olarak vagonlardan birinde yer almak oldukça güç gözükmektedir. Bauman’ın da sözünü ettiği üzere, yerleşikliğin göçebelik karşısında zaferiyle başlayan uzun bir tarihsel zaman dilimi artık

sona ermektedir. Küreselleşme pek çok şekilde tanımlanabileceği gibi, son dönemde “göçebelerin intikamı” başka tanımlardan daha iyi olmasa da aynı derecede yerinde bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2005, s. 49). Önümüzdeki yıllarda dünyadaki göç hareketliliğine dair daha pek çok hikâye yazılacaktır. Bununla birlikte, göçmenlerin bu hikâyeler içinde giderek büyüyen bir “tehdit” sıfatıyla yer alacağı ve bu sıfatın daha bu günlerden geleceğe aktarılan bir miras gibi kanıksanacağı aşikârdır. İnsanlık için en büyük elzem ise, bu mirası ortadan kaldırmak ve göçmenlerin salt “insan” olmasından yola çıkarak hikâyelerin yönünü değiştirmektir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2000). Küreselleşme, Göç ve Toplumsal Değişme. Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay (Der.). *Mübeccel kiray için yazılar* içinde (s.41-56). İstanbul: Bağlam
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç – Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akalın, A. (2015). Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (s.89-106). İstanbul: İletişim.
- Alkan, U. (2015). Avrupa’da Refah Devleti ve Göç İlişkisi: Refah Şovenizmi Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 70, No: 3, 751-768.
- Amin, S. (1999). *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*. (Vasıf Erenus, çev.). İstanbul: Sarmal
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2015). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (s.501-518). İstanbul: İletişim.
- Aybay, R. (2007). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bakırtaş, T. (2012). Küresel Gelişme Modelinde Uluslararası Göç Olgusu ve Yansımaları. *Alternatif Politika*, Cilt: 4, Sayı: 2, 232-261.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Yavuz Alogan, çev.). İstanbul: Ayrıntı
- Birleşmiş Milletler (1990). *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme*.
- Birleşmiş Milletler (2011). *Göçmen Ev İşçileri Hakkında 1 No’lu Genel Yorum*.
- Bloom, D. (2016). Total immigration to Britain from EU is at its highest level ever, official figures reveal. *Daily Mirror*. <http://www.mirror.co.uk> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 04.12.2016).
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cizreli, B. (2015). Dünya Sistemleri Kuramı Bağlamında Batının Göç Haritası. *Sosyoloji Divanı*, Yıl: 3, Sayı: 2, 31-39.
- Clark, G. (2013). *Fukaralığa Veda: Dünyanın Kısa İktisadi Tarihi*, (Egemen Demircioğlu, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 17, 67-91.
- Çelikel, A. & Gelgel, G. (2007). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: Beta.
- Erder, S. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'Göç Alan' Ülke Mi?. Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay (Der.). *Mübeccel kıray için yazılar içinde* (s.235-259). İstanbul: Bağlam.
- Ergül, E. (2012). Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri. *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 475, 213-228.
- Gezgin, M. F. (1991). İşgücü Göçü Teorileri, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 23, 31-50.
- Gökalg Yılmaz, G. (2013). Tactics in Daily Life Practices and Different Forms of Resistance: The Case of Turks in Germany. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume: 2, 66-73.
- Güllüpnar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politik ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 53-85.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet*. (Nilgün Tural, çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Ihlamur-Öner, S. G. (2015). Küresel Bir Göç ve Mülteci Rejimine Doğru?. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde* (s.577-600). İstanbul: İletişim.
- Kaya, A. (2014). Uluslararası Göç Teorileri Bağlamında Yeni Göç Türlerini Anlamaya Çalışmak: Türkiye'de 'Yabancı' ve 'Öteki' Olmak. M. Tuna (Ed.). *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler içinde* (s.13-37). Ankara: Sentez.
- Kaya, A. (2015). Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm. *Sosyoloji Divanı*, Yıl: 3, Sayı: 2, s.149-175.
- Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenikleştirme Çağı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kazgan, G. (2015). *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Köşer Akçapar, Ş. (2015). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde* (s.563-575). İstanbul: İletişim.
- Kümbetoğlu, B. (2003). Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan (Der.). *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik içinde* (s.271-298). İstanbul: Bağlam.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, Cilt: 3, Sayı: 1, 47-57.
- Lordoğlu, K.; Kiroğlu, M. M. & Tanyılmaz, K. (2004). Türkiye'de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü. *Ugınar Proje Raporu*. İstanbul.
- Massey, D. S.; Arango, J.; Hugo, G.; Kouaouci, A.; Pellegrino, A. & Taylor, J. E. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 11-46.
- Massey, D. S. (2016). Göç Kuramlarında Kayıp Halka. *Göç Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 143-165.

- Özkul, D. (2015), Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (s.483-500). İstanbul: İletişim.
- Purkis, S. (2006). Modern Köleler: Göçmenler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 13, 44-59.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of The Statistical Society of London*, Vol: 48, No: 2, 167-235.
- Şenol Sert, D. (2015). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (s.29-47). İstanbul: İletişim.
- Şirin Öner, N. A. (2015). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (s.13-27). İstanbul: İletişim.
- T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. *T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları*, No: 3, Ankara.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Tuna, M. & Özbek, Ç. (2012). *Yerleşen Yabancılar-Güney Ege Bölgesi'nde Göç, Yurttaşlık ve Kimliğin Dönüşümü*. Ankara: Detay.
- Tuna, M. & Özbek, Ç. (2014/a). Uluslararası Göçlerin Yeni Kategorileri, Ulus-Devlet ve Aidiyet: Türkiye'deki Yabancı Yerleşimcilerin Toplumsal Entegrasyonları. M. Tuna (Ed.). *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler* içinde (s.38-76). Ankara: Sentez.
- Tuna, M. & Özbek, Ç. (2014/b). Uluslararası Göçler Sonrası Kimlik Tartışmaları ve Alternatif İki Model: Çok-Kültürlülük ve Avrupa Birliği Yurttaşlığı. Ayşe Durakbaşa, N. Aslı Şirin Öner, Funda Karapehlivan Şenel (Der.). *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Sosyolojik, Hukuki ve Siyasal Tartışmalar* içinde (s.213-229). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (2011). *189 Sayılı Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Hakkında Sözleşme*.
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. Bülent Çiçekli (Ed.). *Uluslararası Göç Hukuku*, No: 18.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- Vural, D. G. (2007). Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Wallerstein, I. (2003). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. (Tuncay Birkan, çev.). İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (2005). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. (Ender Abadoğlu, Nuri Aksoy, çev.). İstanbul: Aram.
- Wilkinson, M. (2016). Amber Rudd vows to stop migrants 'taking jobs British people could do' and force companies to reveal number of foreigners they employ. *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 27.11.2016).

Yardım, M. (2015). Göçmen Algısından Mülteci Fobyasına: Avrupa Tecrübesi. *Sosyoloji Divanı*, Yıl: 3, Sayı: 2, 129-147.